
Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право

УДК 347.73

DOI 10.33244/2617-4154.1(5).2021.69-76

А. В. Гарбінська-Руденко,
к.ю.н., доцент,
Університет ДФС України
e-mail: prokyror.irpin@i.ua
ORCID ID 0000-0002-0971-1234

ПРАВОВІ АСПЕКТИ КАТЕГОРІЇ ВАЛЮТНОГО РИЗИКУ

У статті розглянуті та проаналізовані наукові категорії «ризик» та «валютного ризику», досліджено стан правового регулювання термінології ризиків у законодавстві. Особливу увагу приділено аналізу останніх змін у чинному валютному законодавстві, надані пропозиції щодо доповнення Закону України «Про валюту і валютні операції» категорією «валютний ризик». Доведена необхідність виокремлення правового змісту валютного ризику.

Ключові слова: ризик, валютний ризик, валютне законодавство, валютна система, валютний курс, валютний нагляд, ризик-орієнтований підхід.

А. В. Гарбинская-Руденко. Правовые аспекты валютных рисков

В статье рассмотрены и проанализированы научные категории «риска» и «валютного риска», исследовано состояние правового регулирования терминологии рисков в законодательстве. Особое внимание уделено анализу последних изменений в действующем валютном законодательстве, представлены предложения о дополнении Закона Украины «О валюте и валютных операциях» категорией «валютный риск». Доказана необходимость выделения правового содержания валютного риска.

Ключевые слова: риск, валютный риск, валютное законодательство, валютная система, валютный курс, валютный надзор, риск-ориентированный подход.

Мета статті – розглянути та проаналізувати категорію валютного ризику з правової точки зору, дослідити стан законодавчого регулювання термінології ризиків у валютному законодавстві.

Постановка проблеми. В умовах глобального впливу всесвітньої пандемії на фінансову систему, зокрема і на валютну систему, ефективність заходів валютної політики потребує особливої уваги. Заходи держави, що обираються на подолання кризових явищ на валютному ринку, прямо впливають на поточний валютний курс та фінансову стабільність держави.

Особливого аналізу потребує зростання ступеня впливу фінансових та валютних ризиків на валютну систему, фінансову стабільність, особливо тоді, коли це пов'язано зі швидкою

мінливістю економічної ситуації та законодавства в нашій країні, а також системою інших факторів. Тому аналіз правової сутності валютних ризиків, а також встановлення форм їх впливу на валютну систему є одним з актуальних завдань у системі управління валютною системою. Проблема ефективності управління валютними ризиками, з якими зустрічається фінансова система держави, набуває особливої актуальності і під час впливу світових фінансових криз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науці питаннями категорії та сутності валютних ризиків займаються переважно вчені-економісти. Зокрема, значний внесок у дослідження економічної сутності валютних ризиків, їх причин та наслідків зробили такі науковці, як О. Бутук, О. Дзюблюк, В. Вітлінський, А. Гальчинський, О. Криклій, О. Кириченко, Л. Примостка, І. Сало, К. Свешнікова, І. Москвіченко, В. Міщенко, Л. Крисюк та інші.

У правовій літературі питання правової природи валютних ризиків, їх класифікації, правового регулювання захисту від валютних ризиків практично не розглядаються. З правової точки зору категорія валютного ризику у вітчизняній правовій науці вивчається лише О. Ю. Шереметьєвою, активні наукові дослідження якої в цій сфері датуються 2003–2011 роками, що, звичайно, вже втратили гостроту актуальності у зв'язку з кардинальними змінами у валютному законодавстві, що відбулися за останні роки. Окремі аспекти валютного ризику останнім часом розглядалися в дослідженні відповідальності за порушення валютного законодавства (Т. Боднар «Адміністративна відповідальність за порушення порядку здійснення валютних операцій», 2020 р.). З огляду на зазначене, варто наголосити, що без сучасного осмислення правової природи валютних ризиків можливості управління ними виглядатимуть доволі обмежено.

Виклад основного матеріалу. Дослідження категорії валютного ризику знайшли своє відображення у комплексних економічних дослідженнях окремих вітчизняних науковців. Наприклад, О. Дзюблюк окреслює валютний ризик як «можливість грошових втрат суб'єктів валютного ринку через коливання валютних курсів» [1, с. 566].

Л. Примостка зазначає, що валютний ризик «відображає ймовірність фінансових втрат унаслідок того, що курс однієї валюти щодо іншої зміниться протягом певного часу» [2, с. 315].

О. Кириченко, В. Гіленко та С. Роголь під валютним ризиком розглядають «небезпеку валютних (курсівих) збитків, пов'язаних зі зміною курсів іноземних валют стосовно національної валюти» [3, с. 172].

Ю. Деркач зауважує, що «основний теоретичний підхід багатьох вчених та економістів-практиків до визначення цієї категорії полягає у розумінні валютного ризику перш за все як ймовірність грошових втрат у результаті коливання валютних курсів» [4, с. 131].

У правовій науці, на жаль, було зроблено лише поодинокі спроби визначити категорію валютного ризику.

О. Шереметьєва вперше запропонувала розглядати категорію валютного ризику як правову категорію, під якою розуміє «ситуативну характеристику стану валютних правовідносин і валютних систем внаслідок загострення та стихійного вирішення притаманних їм валютних протиріч, що відображає можливість настання несприятливих наслідків – грошових втрат суб'єктів валютних правовідносин, власників та інших утримувачів валюти в результаті коливань валютних курсів на національному та світовому рівнях» [5]. Також вчена трактує правове регулювання валютних ризиків як «діяльність

держави, уповноважених нею органів, об'єднань держав та міжнародних організацій, спрямовану на правову регламентацію валютного правопорядку та способів розв'язання протиріч, притаманних валютним правовідносинам та валютним системам з метою попередження або мінімізації матеріальних втрат суб'єктів валютних правовідносин» [5].

У словнику фінансово-правових термінів за редакцією Л. Воронової термін валютного ризику розглядається як «небезпека зазнати матеріальних втрат (неотримання запланованої матеріальної вигоди) у результаті несприятливих змін валютних курсів між купівлею і продажем позицій у валюті» [6, с. 87].

Чинне валютне законодавство, зокрема, і ключовий нормативно-правовий документ у цій сфері – Закон України «Про валюту і валютні операції» [7] – не закріплює категорії валютного ризику. Загальні законодавчі поняття «ризик» та «ризик-орієнтованого підходу» можна знайти в таких нормативно-правових документах як:

– у Положенні про здійснення банками фінансового моніторингу, що затверджене Постановою Правління НБУ від 26.06.2015 № 417 [8];

– у Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019 № 361-IX [9];

– у Законі України «Про Бюро економічної безпеки» від 28.01.2021 № 1150-IX [10].

Зокрема, Положення про здійснення банками фінансового моніторингу, що затверджене Постановою Правління НБУ від 26.06.2015 № 417, виокремлює різновиди категорії «ризик», а саме [8]:

- ризик за типом клієнта;
- ризик за географічним розташуванням держави реєстрації клієнта або установи;
- ризик клієнта;
- ризики легалізації кримінальних доходів/фінансування тероризму;
- ризик-орієнтований підхід;
- ризик послуги;
- ризик репутації;
- ризик юридичний;
- середній рівень ризику клієнта.

Нашої особливої уваги заслуговує законодавче закріплення категорії ризик юридичний як «наявний чи потенційний ризик для надходжень чи капіталу банку, який виникає через порушення або недотримання банком вимог законів, нормативно-правових актів та може призвести банк до фінансових втрат, зловживань, притягнення банку та/або його керівників до адміністративної, цивільної або кримінальної відповідальності» [8]. Вважаємо, що саме законодавча сутність цієї категорії може слугувати базою для правової категорії валютного ризику.

Також правова категорія «ризик» досить вдало розкривається в новому Законі України «Про Бюро економічної безпеки» [10]. Він найбільш повно розкриває її у трьох таких аспектах:

– ризик як загроза, що ідентифікується в бюджетній, податковій, митній, грошово-кредитній або інвестиційній сфері, вплив якої призводить до тінізації економіки та послаблення економічної безпеки держави;

– ризик-орієнтований підхід як виявлення, оцінювання та визначення ризиків вчинення кримінальних правопорушень у сфері економіки, а також вжиття відповідних

заходів щодо управління ризиками у спосіб та в обсязі, що забезпечують мінімізацію таких ризиків залежно від їх рівня;

– управління ризиками як розроблення на основі оцінювання ризиків та реалізація управлінських рішень, спрямованих на мінімізацію таких ризиків, а також на підвищення спроможності державних інституцій щодо нейтралізації загроз економічній безпеці [10].

На нашу думку, категорію валютного ризику необхідно розглядати у двох площинах – економічній та юридичній. Економічний зміст валютного ризику відображає можливість фінансових втрат учасників валютних операцій. Юридичний зміст категорії валютного ризику відображає фактичні чи умовні загрози в системі валютних правовідносин, що впливають на стабільність валютного ринку та валютної системи держави.

Щодо виокремлення різновидів валютних ризиків, варто зазначити, що єдиної точки зору вчених з цього приводу немає. Так, В. Міщенко, О. Дзюблюк, Г. Кірейцева, В. Сироткина поділяють валютний ризик банків на:

– операційний (транзакційний) – ризик, пов'язаний з торговельними операціями, а також з грошовими угодами з фінансового інвестування та дивідендних платежів або отримання коштів в іноземній валюті у майбутньому;

– трансляційний (бухгалтерський) – ризик, пов'язаний з відображенням на бухгалтерських рахунках активів, пасивів та прибутків у національній валюті;

– економічний – ризик, пов'язаний з можливістю втрати доходів за майбутніми контрактами через зміну загального економічного стану країн-партнерів [11, с. 204].

В. Міщенко, Г. Кірейцев також поділяють валютний ризик на прямиий та опосередкований [11, с. 203]. О. Дзюблюк виокремлює такий різновид банківського валютного ризику, як валютно-депозитний, що пов'язаний з можливістю дострокового вилучення валютних депозитів при тимчасовому стрімкому зростанні курсу іноземної валюти [1, с. 568].

Ю. Деркач вдало зазначає, що «тривалий строк проведення валютної операції збільшує невизначеність та ускладнює визначення валютного ризику» [4, с. 132]. На думку науковця, валютні ризики варто поділяти залежно від фактора часу на потенційні й реалізовані. Варто погодитись з твердженням, що «на початковому періоді здійснення валютної операції потенційний ризик дорівнює максимальному значенню – 100 %, а реалізований – 0 %. Протягом терміну дії операції значення реалізованого ризику зростає до максимуму (100 %), а потенційного – знижується та наприкінці терміну дії операції наближається до нуля» [4, с. 132].

Ю. Момот, С. Дунайчук поділяють валютні ризики за характером і місцем виникнення на:

– ризики щодо країни;

– валютно-курсів ризики, що включають до свого складу операційні (транзакційні), трансляційні (бухгалтерські), валютно-економічні та приховані ризики [12, с. 383].

У словнику фінансово-правових термінів авторами наводиться така класифікація валютних ризиків [6, с. 88]:

1) «операційний (транзакційний) – являє собою можливість зменшення очікуваного потоку коштів у ході здійснення конкретної операції (при реалізації зовнішньоекономічного контракту). Він пов'язаний з можливою зміною валютного курсу в період з моменту підписання угоди до отримання платежу або в період між наданням позики та її поверненням;

2) бухгалтерський (трансляційний, балансовий, розрахунковий або консолідований) – ризик втрат можливий при перерахунку статей балансу в національну валюту, при складанні фінансової звітності;

3) економічний – відбиває негативний вплив зміни валютного курсу на економічне становище підприємств, показники діяльності компанії та її ринкову вартість (унаслідок загострення конкуренції);

4) конвертований – виражається в неспроможності здійснити обмін однієї валюти на іншу через негативну політичну або економічну ситуацію у країні» [6, с. 88].

Враховуючи зміст вище наведених класифікаційних характеристик, вважаємо, що вони відображають лише економічний аспект категорії, що досліджується. В правовій площині, на нашу думку, валютні ризики варто поділяти на:

- валютні ризики, що пов'язані зі змінами в чинному законодавстві;
- валютні ризики, що пов'язані з прогалинами в чинному законодавстві;
- валютні ризики, що пов'язані із суперечностями норм законодавства.

Однією із основних причин настання валютних ризиків варто розглядати постійні зміни в чинному законодавстві. Так, у зв'язку з черговим етапом лібералізації валютного законодавства 15 січня 2021 року була прийнята постанова Правління Національного банку України «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» № 3 [13], якою були внесені зміни до ключових підзаконних нормативно-правових актів валютного законодавства:

1) Положення про структуру валютного ринку України, умови та порядок торгівлі іноземною валютою та банківськими металами на валютному ринку України, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 2 січня 2019 року № 1;

2) Положення про здійснення операцій із валютними цінностями, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 2 січня 2019 року № 2;

3) Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 2 січня 2019 року № 5;

4) Положення про валютний нагляд, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 3 січня 2019 року № 13.

Особливої уваги заслуговують зміни до розділу 1 пункту 7 Положення про валютний нагляд, оскільки розширюють повноваження агентів валютного контролю для здійснення валютного нагляду з урахуванням ризик-орієнтованого підходу. Таким чином, на уповноважені установи як агентів валютного нагляду уповноважено для здійснення валютного нагляду визначати у розроблених та затверджених уповноваженою особою/уповноваженим органом внутрішніх документах (процедурах, програмах, положеннях, процесгах) порядок організації здійснення валютних операцій з урахуванням ризик-орієнтованого підходу, що має містити:

1) порядок прийняття рішень про необхідність подання клієнтами документів/інформації (уключаючи додаткові документи/інформацію про валютні операції);

2) порядок виявлення сумнівних валютних операцій клієнтів/валютних операцій клієнтів, які не відповідають вимогам валютного законодавства;

3) порядок прийняття рішень щодо запобігання проведенню клієнтами через уповноважені установи валютних операцій, що не відповідають вимогам валютного законодавства/відмови у проведенні таких валютних операцій;

4) інші заходи (на власний розсуд уповноваженої установи), спрямовані на забезпечення дотримання клієнтами валютного законодавства [13].

Вказані зміни зобов'язують уповноважені установи як агентів валютного нагляду для здійснення валютного нагляду забезпечити приведення внутрішніх документів (процедур, програм, положень, процесів) відповідно до цих вимог не пізніше 1 квітня 2021 року. Безперечно, вказані законодавчі зміни необхідні для розвитку процесу валютної лібералізації, але вони, так чи інакше, створюють підставу для такого валютного ризику, як неналежного виконання функцій агента валютного нагляду. Тут варто також зазначити, що валютні ризики, пов'язані зі змінами в чинному законодавстві, мають переважно ситуативний характер і, за належно організованої правової роботи, на агента валютного нагляду такий ризик фактично не вплине.

Висновки. Отже, на нашу думку, категорія валютного ризику має бути закріплена в чинному валютному законодавстві, а саме шляхом внесення змін до чинного Закону України «Про валюту і валютні операції». Пропонуємо доповнити статтю 1 вказаного Закону наступною категорією «валютний ризик – це фактичні чи умовні загрози в системі валютних правовідносин, що впливають на стабільність валютного ринку та валютної системи держави». Вважаємо, що Національному банку України та законодавцю потрібно обов'язково враховувати те, що стрімкі зміни в чинному законодавстві є одним із факторів, що провокують настання валютних ризиків, тому такі зміни не повинні мати хаотичний та несистемний характер, оскільки це все впливає на стан валютної системи, а в підсумку і на фінансову стабільність держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дзюблюк О. В. Банківські операції. Тернопіль: Економічна думка, 2009. 696 с.
2. Примостка Л. О., Чуб П. М., Карчева Г. Т. та ін. Управління банківськими ризиками. К.: КНЕУ, 2007. 600 с.
3. Кириченко О. А. Банківський менеджмент. К.: Знання-Прес, 2002. 438 с.
4. Деркач Ю. Б. Управління валютними ризиками в банках України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Випуск 14. Ч. 2., 2015. С. 130–133
5. Шереметьєва О. Ю. Правові основи регулювання валютних ризиків: автореф. дис. канд. юр. наук. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/24066/07.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
6. Воронова Л. К. Словник фінансово-правових термінів. К.: Алерта, 2011. 558 с.
7. Про валюту і валютні операції: Закон України від 21.06.2018 № 2473-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text>
8. Положення про здійснення банками фінансового моніторингу: Постанова Правління НБУ від 26.06.2015 № 417. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0417500-15/ed20170531#n958>
9. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>
10. Про Бюро економічної безпеки: Закон України від 28.01.2021 № 1150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>

11. Кірейцев Г. Г. Фінансовий менеджмент. Житомир: ЖІТІ, 2001. 440 с.
12. Момот Ю. Г., Дунайчук С. М. Стратегія хеджування валютних ризиків у зовнішньоекономічній діяльності підприємств. *Гроші, фінанси і кредит*. Випуск 17, 2018. С. 382–385.
13. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України: Постанова Правління Національного банку України від 15.01.2021 № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003500-21#n2>

REFERENCES

1. Dzyublyuk O. V. Banking operations. Ternopil: Economic Thought, 2009. 696 p.
2. Primostka L. O., Chub P. M., Karcheva G. T. etc. Banking risk management. K.: KHEY, 2007. 600 p.
3. Kirichenko O. A. Banking management. K.: Znannia-Pres, 2002. 438 p.
4. Derkach Yu. B. Currency risk management in Ukrainian banks. *Scientific Bulletin of Kherson State University*. Issue 14. Part 2., 2015. P. 130 -133
5. Sheremetyeva O. Yu. Legal bases of regulation of currency risks: author's ref. dis. kand. jur. science. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/24066/07.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
6. Voronova L. K. Dictionary of financial and legal terms. K.: Alerta, 2011. 558 p.
7. About currency and currency transactions. Law of Ukraine of June 21, 2018 № 2473-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text>
8. Regulations on financial monitoring by banks: Resolution of the NBU Board dated June 26, 2015 № 417. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0417500-15/ed20170531#n958>
9. On prevention and counteraction to legalization (laundering) of proceeds from crime, financing of terrorism and financing of proliferation of weapons of mass destruction. Law of Ukraine of December 6, 2019 № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>
10. About the Bureau of Economic Security. Law of Ukraine of January 28, 2021 № 1150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>
11. Kireitsev G. G. Financial management. Zhytomyr: ZHITI, 2001. 440 p.
12. Momot Yu. G., Dunaychuk SM Currency risk hedging strategy in foreign economic activity of enterprises. *Money, finance and credit*. Issue 17, 2018. Pp. 382–385
13. On amendments to some normative legal acts of the National Bank of Ukraine: Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine of January 15, 2021 № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003500-21#n2>

A. Harbinska-Rudenko. Legal aspects of the currency risk category

The article considers and analyzes the scientific categories of «risk» and «currency risk», examines the state of legal regulation of risk terminology. The analysis of the legal essence of currency risks showed that the establishment of forms of their impact on the currency system is one of the urgent tasks in the management system of the currency system. It is proposed to consider the category of currency risk in two planes - economic and legal. It is established that the economic content of currency risk reflects the possibility of financial losses of participants in foreign exchange transactions, and the legal content of the category of currency risk reflects

actual or conditional threats in the system of currency relations affecting the stability of the foreign exchange market.

The author suggests that currency risks should be divided into those related to changes in current legislation; related to gaps in current legislation; currency risks associated with inconsistencies in the law. One of the main reasons for the occurrence of currency risks is considered to be constant changes in current legislation.

Particular attention is paid to the analysis of recent changes in the current currency legislation, proposals are made to supplement the Law of Ukraine «On Currency and Currency Transactions» with the category «currency risk». It is proposed to enshrine the category of currency risk in the current currency legislation by amending the current Law of Ukraine «On Currency and Currency Transactions».

The category of currency risk is defined as actual or conditional threats in the system of currency legal relations that affect the stability of the currency market and the currency system of the state. It is concluded that the National Bank of Ukraine and the legislator must take into account that rapid changes in current legislation are one of the factors provoking the emergence of currency risks, so such changes should not be chaotic and non-systemic, as it all affects the state monetary system, and ultimately the financial stability of the state.

Key words: *risk, currency risk, currency legislation, currency system, exchange rate, currency supervision, risk-oriented approach.*

Стаття надійшла до редколегії 18 грудня 2020 року